

stoljeća – Nikoli Zrinskom. S druge strane, treba se ipak ukazati i na obostranu jezičnu barijeru koja je u pogledu ovog zbornika očita te kako, nažalost, nije čak ni smanjena postojanjem sažetaka na nekom od svjetskih jezika. Bez obzira na navedene poteškoće i prepreke, ovaj zbornik treba promatrati kao vrijedan doprinos, kako mađarskoj, tako i hrvatskoj, historiografiji jer će svakom znanstveniku zainteresiranom za ovdje proučavano razdoblje i ličnosti dati pogled s mađarske strane na važne događaje, kako mađarske, tako i hrvatske, povijesti.

Damir Karbić, Vedran Klaužer i Suzana Miljan

Sedamnaest stoljeća zadarske Crkve: Zbornik radova sa znanstvenog skupa o 1700. obljetnici mučeništva sv. Stošije (Anastazije), Zadar, 16.–18. studenoga 2004., svezak I. (Od ranokršćanskog razdoblja do pada Mletačke Republike), uredio Livio Marijan, Zadarska nadbiskupija – Sveučilište u Zadru, Zadar 2009., 448 str.

Zbornik radova *Sedamnaest stoljeća zadarske Crkve* sadrži radove s istoimenog znanstvenoga znanstvenog skupa održanog u povodu 1700. obljetnice mučeništva sv. Stošije (Anastazije) na Sveučilištu u Zadru, koji je priredila Zadarska nadbiskupija zajedno sa Sveučilištem u Zadru. U ovom, prvom, svesku objavljeno je osamnaest radova koji obuhvaćaju povijesno razdoblje od početaka kršćanstva na zadarskom području do pada Mletačke Republike 1797. godine.

Zbornik započinje uvodnom riječju (5-7) tadašnjeg (sada blagopokojnog) zadarskog nadbiskupa msgr. Ivana Prende. U uvodnoj riječi msgr. Prenda govori o sedamnaest stoljeća dugoj tradiciji Zadarske biskupije, odnosno nadbiskupije, o njezinu geografskom položaju, njezinim župama i o današnjem broju vjernika. Nadalje, kao važan detalj ističe pravni položaj nadbiskupije (napose nakon Prvog i Drugog svjetskog rata). Naglašava i velika razaranja za vrijeme Domovinskog rata, povratak vjernika te obnovu porušenih župnih crkava.

Znanstveni dio zbornika započinje radom Nenada Cambija *Počeci kršćanstva u Dalmaciji s posebnim obzirom na Jader* (9-24). U radu se govori o samim počecima kršćanstva u Dalmaciji koje se, posredovanjem Pavla, širilo Dalmacijom kao i po ostalim dijelovima Rimskog Carstva. Glede antičkog Jadera, podataka o kršćanstvu u gradu prije ranoga 4. stoljeća nema, ali je nesumnjivo da se kršćanstvo snažno razvilo i brzo prevladalo te je zadržalo kontinuitet.

Tekst Radoslava Katičića nosi naslov *Zadarska Crkva od kršćanske antike do osnivanja nadbiskupije 1154.* (25-43) u kojem se govori o kršćanskim počecima Zadra i temeljima njegove crkve. O tome nema sačuvanih podataka, ali ipak se naglašava da postoje nepovezane i nepouzdanije vijesti o zadarskoj Crkvi u kasnoj antici, a prvi pouzdani podatci dolaze iz srednjovjekovnih izvora karolinškog doba. Potom se pokušava dati cjelovita slika o povijesti zadarske Crkve, bez koje nema pravovaljanog razumijevanja povijesti grada Zadra.

Sljedeći rad potpisuje Zvezdan Strik, a nosi naslov *Sinode zadarske Crkve u svjetlu povijesnih vrela* (45-104). Raspravlja se o počecima kršćanske zajednice u Jaderu i o počecima sinodalnih zasjedanja na kojima prisustvuju jadertinski biskupi. Zatim se dolazi do problema promjene nacionalno-političke i kulturno-društvene slike dolaskom Avara i Hrvata, s kojima umire sinodalni život. Spominju se izvori za proučavanje zadarskih sinoda. Autor promatra zadarske sinode u kontekstu uloge Venecije u uspostavi metropolije i istražuje zadarske nadbiskupe koji su sazivali sinode do sredine 15. stoljeća.

Naslov rada Mladena Ančića jest *Zadarska biskupija u okviru splitske metropolije do 1154.* (105-130). Autor objašnjava političke i crkvene prilike na širem istočnojadranskom području

i u tom kontekstu problem jurisdikcije zadarskog biskupa u 9. i 10. stoljeću. Potom se obrađuju političke mijene druge polovice 11. stoljeća koje nisu više utjecale na promjenu davno uspostavljenog stanja.

Rad Eduarda Peričića nosi naslov *Ustanovljenje nadbiskupije i metropolije zadarske (130-151)*. Na početku rada autor se bavi crkvenim i političkim prilikama koje su od provale barbara do uspostave Kraljevine Hrvatske išle u prilog tome da se Zadar percipira kao političko središte Dalmacije, što je kasnije dovelo i do uzdizanja Zadarske biskupije. Potom autor analizira uspostavu Zadarske nadbiskupije i metropolije.

Sljedeća dva rada napisao je Serđo Dokoza. Prvi od njih nosi naslov *Kronološki pregled povijesti Zadarske nadbiskupije od njena nastanka do početka 14. stoljeća. (153-212)*. Tekst, podijeljen u više kratkih cjelina, donosi izvore za zadarsku crkvenu povijest, ukazuje na bogatstvo grada u 12. stoljeću te se referira na nastanak nadbiskupije, način izbora i posvećenja nadbiskupa, kao i na područje prostiranja nove nadbiskupije. Donose se podatci za važnije zadarske nadbiskupe, osvjetljavaju se političke prilike nakon nestanka bizantske vlasti, razmatraju se pitanja crkvenih posjeda u zaleđu i težnjama zadarske crkve za teritorijalnim širenjem. Autor isto tako donosi i podatke o odnosu samostana sv. Krševana s mletačkim vlastima u prvoj polovini 13. stoljeća te pokriva i širok spektar drugih tema od graditeljstva do odnosa unutar crkve. Drugi rad istog autora nosi naslov *Kronološki pregled povijesti Zadarske nadbiskupije od početka 14. stoljeća (213-241)*, a u njemu se prati zadarska povijest kroz prizmu najvažnijih crkvenih institucija u gradu, nadbiskupije i zadarskih samostana. Daje se pregled najvažnijih političkih zbivanja vezanih uz grad Zadar, sve do početka 15. stoljeća, odnosno do prodaje Dalmacije Mlečanima. Naglašava se povijesna vrijednost zadarskog statuta kao izvora koji nastaje početkom 14. stoljeća.

Ante Gulin u radu *Srednjovjekovni zadarski kaptol – utemeljenje, ustroj i javna djelatnost (241-256)* obrađuje srednjovjekovnu prošlost zadarskog katedralnog kaptola od njegovih začetaka u drugoj polovini 9. stoljeća do konačne prevlasti Venecije početkom 15. stoljeća na tim prostorima, kada se nedugo nakon tih događaja gasi i javna djelatnost Kaptola. Autor se bavi i pitanjima djelatnosti kanonika Kaptola te nakraju donosi i dva kraća odlomka o javnoj djelatnosti Zadarskog kaptola i o njegovu pečatu.

Sljedeći rad potpisuje Mirjana Matijević Sokol, a nosi naslov *Zadar i zadarska Crkva u djelu Historia Salonitana (Salonitanska povijest) Tome Arhidakona (259-275)*. Autorica se u svom radu bavi analizom nekih poglavlja iz djela *Historia Salonitana* splitskog arhidakona Tome u kojima se donose podatci vezani uz Zadar i zadarsku Crkvu. Naglasak je stavljen na vijesti koje se tiču izuzeća Zadarske biskupije od splitske crkvene jurisdikcije i uzdizanja Zadarske biskupije na rang nadbiskupije.

Rad Zorana Ladića naslovljen je *O nekim aspektima uloge crkve u zbivanjima opisanim u djelu Obsidio Iadrensis (277-290)* i u njemu autor pokušava ukazati na raznolike aktivnosti koje su pripadnici srednjovjekovne Crkve poduzimali u svezi s političkim i ratnim prilikama tijekom mletačke opsade Zadra u razdoblju od lipnja 1344. do svibnja 1347. godine.

Sljedeći rad nosi naslov *O autorstvu djela Obsidio Iadrensis*, a potpisuje ga Olga Perić (291-297). Kako i naslov kaže, rad se bavi pitanjima autorstva djela *Obsidio Iadrensis* u kojemu autorica donosi zaključke Franje Račkoga, Nade Klaić i Nevena Budaka kako je to djelo izvorno napisao tadašnji zadarski nadbiskup Nikola Matafaris. Uz stavove koji govore u prilog tomu da bi Matafaris mogao biti autor djela, autorica daje kratku analizu i usporedbu prologa djela

Nikole Matafara *Thesaurus pontificalis* s pismom posvete u *Opsadi Zadra*. Nakraju se donosi zaključak kako djelo *Obsidio Iadrensis* treba i dalje držati djelom anonimnog autora.

Sabine Florence Fabijanec napisala je rad *Trgovci i njihovi odnosi sa zadarskim crkvenim ustanovama u kasnom srednjem vijeku* (299-318). Autorica nas upozna s tri ključne promjene koje su se dogodile između 12. i 14. stoljeća, odnosno upozorava na njih; dvije na području crkvene misli i jednu unutar komunalnog društva – promjenu odnosa Crkve prema stjecanju bogatstva, pojava “čistilišta” i mogućnosti indulgencije te pojavom novih bogataša, ponajprije bankara u gradskim komunama. U sklopu tih “globalnih” promjena pokušava se na lokalnoj razini razmatrati odnos između zadarskih poduzetnika i crkvenih ustanova u gradu i okolici.

U radu *Zadar i zadarska nadbiskupija u 15. i 16. stoljeću* (319-335) Tomislav Raukar daje doprinos istraživanju crkvene povijesti kasnosrednjovjekovnog Zadra. Upozorava na dvije krucijalne promjene koje se događaju zadarskoj komuni – uključenje u mletački *Stato da mar* 1409. godine i početak osmanskih provala. Zatim analizira društvene promjene vezane uz vladajući sloj koje su uvjetovane uključanjem grada Zadra u mletačke posjede, a obrađuju se i gospodarske smjernice komune koje se usklađuju s ciljevima Mletačke Republike. Autor se bavi i pitanjima iskazivanja poslovne moći zadarskih društvenih elita, ali i većinskog gradskog stanovništva i njihovih djelatnosti.

Jadranka Neralić potpisuje rad pod naslovom *Pogled na zadarsku Crkvu u 15. stoljeću iz Rima* (337-369) u kojem kroz prizmu odnosa s dvojicom zadarskih crkvenih dostojanstvenika – opata samostana sv. Krševana Deodata Veniera i arhiđakona Franje Damjanova – razmatra odredbe kanonskog prava u praktičnoj primjeni u lokalnoj nadbiskupskoj sudnici i stalnom sudu Rimske kurije (Svetoj Rimskoj Roti).

Sljedeći rad potpisuje Bazilije Pandžić, a nosi naslov *Zadarska nadbiskupija i Sabor u Mantovi* (1459.–1460.) [371-378]. Autor objašnjava razloge sazivanja sabora u Mantovi – sazvan je zbog snažnog dojma koji je na Europu ostavio pad Carigrada 1453 godine. U njegovu radu sudjelovali su i dalmatinski predstavnici, a autor istražuje zadarske izaslanike i bosanskog izaslanika Natala Benčića, ninskog biskupa koji je boravio u Zadru (zbog kojeg se bavi i problemom manihejstva i bogumila).

Josip Kolanović u tekstu *Zadarska nadbiskupija prema izvješćima “ad limina” 1599.–1797.* (379-413) analizira strukturu zadarskog društva preko zanimljivih izvora. Autor tako skreće pozornost na broj sposobnih za primanje pričesti, upozorava na prisutnost drugih vjeroispovijesti (pravoslavaca i muslimana), osvrće se na socijalnu skrb koju je Crkva pružala potrebitima i na tadašnji vjerski i društveni život Nadbiskupije. Poseban naglasak stavlja na dva krucijalna problema – prostorni problem Zadarske nadbiskupije, čiji kopneni teritorij osvajaju Osmanlije, i problem stanovništva Nadbiskupije u 17. i 18. stoljeću.

Lovorka Čoralić napisala je rad *Prinosi zadarskoj crkvenoj povijesti iz Mletačkih arhiva* (415-438). U radu se autorica bavi općim pokazateljima tijeka migracija, zanimanja, mjesta stanovanja i društvenog statusa pripadnika zadarske iseljeničke zajednice u gradu na lagunama. Raščlanjuje i probleme prisutnosti i djelovanja duhovnih osoba iz Zadra u Mlecima te odnos zadarskih iseljenika prema vjerskim ustanovama i duhovnim osobama u domovini. Nakraju se donose podaci o udjelu Zadrana u članstvu i upravnim tijelima hrvatske bratovštine sv. Jurja i Tripuna.

Posljednji rad napisao je Miroslav Bertoša, a nosi naslov *Zveket mačeva, društvene krize i mentalni senzibiliteti, povijesni okviri nekih odrednica od 16. do 18. stoljeća* (439-445). Autor analizi-

ra istočnojadranski prostor uzimajući u obzir tromeđe na kojemu se našao između Osmanlija, Venecije i Habsburške Monarhije i koji je uvjetovan ratovima, društvenim krizama, graničnim problemima i sudarima različitih kultura. Pokušava ukazati i na ulogu znanstvenika, umjetnika, i njihov doprinos u jadranskim biskupijama u tome.

Ovdje prikazan zbornik radova prinos je proučavanju brojnih sastavnica iz prošlosti Zadarske biskupije/nadbiskupije u razdoblju srednjeg i ranog novog vijeka. Raznolikost obrađenih tema može poslužiti kao temelj daljnjem istraživanju, ali i kao vrijedno djelo koje upotpunjuje sliku bogate prošlosti Zadra.

Šime Dunatov

Crkva i samostan paških benediktinki. Zbornik radova sa znanstveno-stručnoga skupa održanog u Pagu 25. rujna 2004. godine posvećen uspomeni opatice Gertrude Magaš, ur. Miroslav Granić, Matica hrvatska Pag – Samostan benediktinki sv. Margarite u Pagu, Pag 2010., 457 str.

U crkvi Marijina Navještenja, koja se nalazi u sklopu ženskog benediktinskoga samostana u Pagu, predstavljen je 5. lipnja 2010. u poslijepodnevnim satima zbornik *Crkva i samostan paških benediktinki* u kojemu su objelodanjeni radovi više autora sa znanstvenog skupa koji je održan 25. rujna 2004. pod visokim pokroviteljstvom zadarskog nadbiskupa, danas pokojnog mons. Ivana Prende. Zbornik je posvećen uspomeni opatice Gertrude Magaš, a njegovi su izdavači Matica hrvatska iz Paga i Samostan benediktinki sv. Margarite. Zbornik su predstavili prof. dr. Miroslav Granić s Filozofskog fakulteta u Zadru kao glavni urednik, prof. dr. Slavko Slišković s Katoličko-bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu te dr. sc. Ante Gulin, upravitelj Odsjeka za povijesne znanosti HAZU iz Zagreba.

Nakon uvodnog dijela, koji je podnio dr. Granić, o nastanku i širenju benediktinskog reda u svijetu govorio je dr. Slišković navodeći da je prvi benediktinski samostan utemeljio sv. Benedikt 529. u Montecassinu pod geslom *Ora et labora* – Moli i radi. U Hrvatskoj se prvi benediktinski samostani javljaju u 9. st. i danas ih ima desetak, od kojih je osam ženskih zajednica.

Sadržaj Zbornika predstavio je dr. Gulin navodeći da on započinje predgovorom gl. urednika, Miroslava Granića (7-8), nakon kojega slijedi 14 radova naših poznatih znanstvenika i stručnjaka različitih zvanja i zanimanja. Zbornik je podijeljen na dvije cjeline: prvi dio posvećen je drevnom i slavnom samostanu paških benediktinki koji se u starom gradu Pagu spominje još od 1318., kada je tu bila utemeljena mala zajednica Bogu posvećenih djevoja skromnih početaka čiji se život nakon 1483. nastavio u novom Pagu u nešto boljim uvjetima i predanom radu u molitvi za spas i dobro ljudskih duša.

Drugi dio Zbornika posvećen je životu i djelu opatice majke Getrude Magaš, koja je svojim radom i duhovnim životom u neljudskim postupcima, zločinima, nemoralu i licemjerju komunističke ideologije te nepoštivanju ljudskog života obilježila jedan vremenski period kako tog samostana, tako i paške povijesti. Ona je bila velika majka i tako će ostati zapamćena u paškoj povijesti. Zbog njezinih iznimnih zasluga za Pag i njegove ljude i obitelji, posvećen joj je taj zbornik, koji sadrži sljedeće priloge:

Miroslav Granić u radu *Povijest samostana i Crkve paških koludrica* (11-61) opširno prikazuje povijest te ustanove od njezina utemeljenja do početka 20. stoljeća. Kroz dugu i složenu prošlost samostan je prošao sve strahote, pustošenja, razaranja i zločine, napose one koje su